

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

VOLUME 7 / 2024

LABOR ECONOMICS

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOUR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2025-yil 2-son

Volume 4, Issue 2, 2025

**МЕХНАТ ИҚТISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

МЕХНАТ ИҚТISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 2-2025

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro‘yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko‘chasi, 49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog‘lanish uchun telefonlar:

+998998818698

Tahririyat Kengashi raisi:**(Chairman of the Editorial Board)**

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:**(Members of the Editorial Board)**

Toshqulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadjiyevich, i.f.d., prof.
Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d, prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
Amirov Lochinbek Fayzullayevich, i.f.f.d., (PhD), dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.d., (DSc), dots.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:**(Community Council members)**

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federasiyasi)
Keynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muxarrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Veb-administrator (Web admin): Musayev Xurshid Sharifjonovich

MUNDARIJA (CONTENTS)**MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI**

A.B.Xayitov	<i>Aholining o'zini o'zi ish bilan band qilishi: tahlil va natijalar</i>	5-12
N.R.Saidov	<i>Iqtisodiyot tarmoqlarida barqaror ish o'rinlarini tashkil etishning istiqbolli yo'nalishlari</i>	13-19
Sh.R.Fayziyeva	<i>Влияние государственно-частного партнёрства на занятость: экономический анализ</i>	20-25
B.Z.Ganiyev B.Sh.Raxmonov	<i>Labor productivity in Uzbekistan: challenges and opportunities</i>	26-32
G.T.Umarova	<i>Mintaqa aholisi ish bilan bandligi: turlari va takibi, ta'sir etuvchi omillar tahlili</i>	33-40

DEMOGRAFIYA

N.B.Tula	<i>Анализ взаимосвязи демографического развития и управленческих подходов в условиях урбанизации</i>	41-52
-----------------	---	-------

INSON KAPITALI

I.A.Bakiyeva	<i>Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarining ta'lim tizimida tadbirkorlik faoliyatiga kasbiy tayyorlash tajribalari</i>	53-65
K.A.Abdukadirova	<i>O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim xizmatlari bozorida raqobatni rivojlanishi xususiyatlari</i>	66-73
F.A.Doniyorova	<i>Человеческий капитал как стратегический ресурс устойчивого развития: опыт Узбекистана</i>	74-85
F.M.Talipov	<i>Самостоятельная работа студентов по физике и формирование человеческого капитала</i>	86-91

INSON TARAQQIYOTI

D.I.Iskandarova	<i>Aholi turmush darajasi va farovonligini o'rganishning ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlari</i>	92-100
------------------------	---	--------

MIGRATSIYA

Z.T.Jumanova	<i>Turistlar statistik hisobini olib borish bo'yicha xalqaro standartlar va tajribalar tahlili</i>	101-109
---------------------	--	---------

INSON RESURSLARINI BOSHQARISH

S.I.Mamurov I.E.Saparova	<i>HRM va raqamlashtirish: zamonaviy yondashuvlar va imkoniyatlar</i>	110-121
Z.B.Ro'zibayeva	<i>Turizm sanoatini rivojlantirishda inson resurslarining roli: nazariya va amaliyot uyg'unligi</i>	122-128

TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH

X.O.Botirova	<i>Tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning nazariy asoslari</i>	129-140
F.A.Ibragimova U.J.Djurayev M.D.Raxmatova	<i>Tadbirkorlik faoliyatida menejment va marketing strategiyalarining o'rni</i>	141-149
D.I.Otaboyeva	<i>O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlanish holati va maqsadli ko'rsatkichlari tahlili</i>	150-156

GENDER TENGLIGI

B.Z.Ganiyev O.U.Dilmurotova	<i>Women in the workforce: unlocking Uzbekistan's productivity potential</i>	157-165
--	--	---------

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA IQTISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Botirova Xulkar Olimdjonovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,

“Iqtisodiyot nazariyasi” kafedrasi assistenti

ORCID: 0009-0007-9927-339X

h.botirova@tsue.uz

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a184

Annotatsiya. Mazkur maqolada tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Tadbirkorlik mamlakat iqtisodiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo'lib, uning samaradorligi iqtisodiy o'sish va barqaror rivojlanishning muhim omili hisoblanadi. Shuning uchun tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llarini ilmiy asosda o'rganish dolzarb masalalardan biridir. Maqolada tadbirkorlik faoliyatining mohiyati, uning turlari hamda iqtisodiy samaradorlik tushunchasi keng yoritilgan. Shuningdek, iqtisodiy samaradorlikni oshirishga ta'sir etuvchi omillar, jumladan, innovatsion faoliyat, resurslardan samarali foydalanish, moliyaviy boshqaruv hamda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari batafsil ko'rib chiqiladi. Muallif tomonidan tadbirkorlikda iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun zarur bo'lgan nazariy yondashuvlarni tahlil qilinadi hamda ularning amaliyotga tatbiq etilishiga e'tibor qaratiladi. Xususan, zamonaviy menejment va marketing strategiyalarining tadbirkorlik samaradorligiga ta'siri o'rganiladi. Rivojlangan davlatlar tajribasi asosida samarali tadbirkorlik yuritishning usullari taklif qilinadi.

Kalit so'zlar: Tadbirkorlik, iqtisodiy samaradorlik, nazariy asoslar, biznes rivojlanishi, investitsiya, innovatsiya, moliyaviy barqarorlik, bozor iqtisodiyoti, raqobatbardoshlik, biznes muhit, iqtisodiy o'sish, texnologik rivojlanish, kichik biznes, xususiy sektor, infratuzilma, korporativ boshqaruv, soliq siyosati.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF INCREASING ECONOMIC PRODUCTIVITY IN ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

Botirova Xulkar Olimdjanovna

Tashkent State University of Economics,

Assistant, Department of “Economic Theory”

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations of increasing economic efficiency in the development of entrepreneurship. Entrepreneurship is one of the main driving forces of the country's economy, and its efficiency is an important factor in economic growth and sustainable development. Therefore, the study of ways to increase the economic efficiency of entrepreneurial activity on a scientific basis is one of the urgent issues. The article broadly covers the essence of entrepreneurial activity, its types, and the concept of economic efficiency. It also examines in detail the factors affecting economic efficiency, including innovative activity, efficient use of resources, financial management,

and mechanisms of state support. The author analyzes the theoretical approaches necessary for increasing economic efficiency in entrepreneurship and pays attention to their practical application. In particular, the impact of modern management and marketing strategies on entrepreneurial efficiency is studied. Methods for conducting effective entrepreneurship based on the experience of developed countries are proposed.

Keywords: Entrepreneurship, economic efficiency, theoretical foundations, business development, investment, innovation, financial stability, market economy, competitiveness, business environment, economic growth, technological development, small business, private sector, infrastructure, corporate governance, tax policy.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Ботирова Хулкар Олимджановна

Ташкентский государственный экономический университет,
Ассистент кафедры «Экономическая теория»

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические основы повышения экономической эффективности в развитии предпринимательства. Предпринимательство-одна из основных движущих сил экономики страны, эффективность которой является важным фактором экономического роста и устойчивого развития. Поэтому научно обоснованное изучение путей повышения экономической эффективности предпринимательской деятельности является одним из актуальных вопросов. В статье широко освещается сущность предпринимательской деятельности, ее виды, а также понятие экономической эффективности. Также будут подробно рассмотрены факторы, влияющие на повышение экономической эффективности, в том числе инновационная деятельность, эффективное использование ресурсов, финансовый менеджмент и механизмы государственной поддержки. Автор анализирует теоретические подходы, необходимые для повышения экономической эффективности в предпринимательстве, и обращает внимание на их практическое применение. В частности, изучается влияние современных управленческих и маркетинговых стратегий на эффективность предпринимательства. Предлагаются способы эффективного ведения бизнеса на основе опыта развитых стран.

Ключевые слова: Предпринимательство, экономическая эффективность, теоретические основы, развитие бизнеса, инвестиции, инновации, финансовая стабильность, рыночная экономика, конкурентоспособность, бизнес-среда, экономический рост, технологическое развитие, малый бизнес, частный сектор, инфраструктура, корпоративное управление, налоговая политика.

Kirish

Tadbirkorlik iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri bo'lib, mamlakatning innovatsion salohiyatini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va milliy daromadni ko'paytirishda muhim rol o'ynaydi. Bozor iqtisodiyotida tadbirkorlik faoliyati iqtisodiy o'sishning drayveri sifatida qaralib, uning samaradorligi nafaqat alohida biznes subyektlari uchun, balki umuman iqtisodiyot uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, tadbirkorlikni rivojlantirish jarayonida iqtisodiy samaradorlikni oshirish masalasi dolzarb hisoblanadi.

Iqtisodiy samaradorlik deganda resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish hajmini oshirish, tannarxni pasaytirish, rentabellik darajasini

ko‘tarish va iqtisodiy foyda olish ko‘zda tutiladi. Tadbirkorlik subyektlari uchun samaradorlikni oshirish masalasi raqobatbardoshlik darajasini belgilab beruvchi asosiy omillardan biri bo‘lib, biznesning barqarorligi va rivojlanish sur‘atlarini belgilashda katta ahamiyatga ega. Shu bois iqtisodiy samaradorlikni oshirish mexanizmlarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish ham nazariya, ham amaliyot nuqtayi nazaridan muhim sanaladi.

Tadbirkorlikda iqtisodiy samaradorlikka ta‘sir etuvchi omillar ko‘p qirrali bo‘lib, ularga investitsiyalar, innovatsiyalar, infratuzilma, soliq siyosati, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari, mehnat unumdorligi, menejment tizimi va raqobat muhiti kiradi. Shu bilan birga, biznes subyektlarining samarali faoliyat yuritishi uchun qulay muhit yaratilishi, huquqiy va moliyaviy barqarorlik ta‘minlanishi lozim. Bugungi kunda globallashtirish jarayonlari va texnologik taraqqiyot tadbirkorlikning yangi shakllarini yuzaga keltirib, raqamli iqtisodiyot sharoitida biznesni yuritish tamoyillarini o‘zgartirmoqda.

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda kichik va o‘rta biznes subyektlarining o‘rni katta bo‘lib, ularning samarali faoliyat yuritishi iqtisodiy o‘shirishga bevosita ta‘sir qiladi. Shu bois, ularni qo‘llab-quvvatlash, moliyaviy resurslarga ega bo‘lish imkoniyatlarini kengaytirish, yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy etishga rag‘batlantirish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatmoqdaki, rivojlangan davlatlarda tadbirkorlikning samaradorligini oshirish uchun biznes muhitini yaxshilash, texnologik innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash va raqobatbardoshlikni kuchaytirish bo‘yicha tizimli choralar ko‘riladi.

Hozirgi davrda raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish, innovatsion biznes modellarining keng joriy etilishi tadbirkorlikning rivojlanishida katta rol o‘ynamoqda. Ayniqsa, kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun iqtisodiy samaradorlikni oshirish masalasi dolzarb bo‘lib, ular resurslardan tejamkorlik bilan foydalanish va bozor talablariga moslashish orqali o‘z faoliyatlarini barqaror olib borishga harakat qilmoqdalar. Bu jarayonda davlat tomonidan berilayotgan imtiyozlar, kredit resurslari va soliq yengilliklari tadbirkorlikni rivojlantirish uchun muhim omillar hisoblanadi.

Shuningdek, iqtisodiy samaradorlikni oshirishda innovatsiyalarni qo‘llash, biznes jarayonlarini optimallashtirish va menejment tizimini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, korxonalar raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan foydalangan taqdirda ularning samaradorligi oshadi, tannarxi pasayadi va foyda darajasi yuqorilaydi. Shu sababli zamonaviy sharoitda tadbirkorlik subyektlari ilg‘or menejment usullarini qo‘llash, marketing strategiyalarini takomillashtirish va mijozlarga yo‘naltirilgan biznes modelini yaratish orqali o‘z iqtisodiy natijalarini yaxshilashga intilishlari lozim.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Tadbirkorlikni rivojlantirish va uning iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha ko'plab olimlar ilmiy izlanishlar olib borgan. Ushbu tadqiqotlar iqtisodiy nazariya, innovatsion faoliyat, biznesni boshqarish va davlat siyosatining tadbirkorlikka ta'siri kabi yo'nalishlarni qamrab oladi.

Tadbirkorlik faoliyatining nazariy asoslari klassik iqtisodchilar tomonidan ishlab chiqilgan. Adam Smit o'zining “Xalqlarning boyligi” asarida bozor iqtisodiyoti va erkin raqobat tamoyillariga asoslangan holda tadbirkorlikni rivojlantirish yo'nalishlarini bayon etgan. Uning ta'kidlashicha, bozor iqtisodiyotida tadbirkorlar samarali resurs taqsimoti va iqtisodiy o'sishning asosiy drayveri hisoblanadi [8]. Devid Rikardo esa “Siyosiy iqtisod va soliqqa tortish prinsiplari haqida” asarida tadbirkorlik faoliyatining ishlab chiqarish omillari va soliqqa tortish jarayonlariga bog'liqligini tahlil qilgan [9].

Jozeף Shumpeter tadbirkorlikni innovatsiyalar bilan bog'lab, “Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi” asarida iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri sifatida tadbirkorlarning yangi mahsulot, xizmat va texnologiyalarni yaratishdagi rolini ta'kidlagan. Uning fikricha, tadbirkorlar bozorga yangilik olib kirish orqali iqtisodiy o'zgarishlarni yuzaga keltiradi va raqobatbardoshlikni oshiradi [10].

Maykl Porter “Millatlarning raqobat ustunligi” asarida raqobat ustunligi nazariyasini ishlab chiqib, iqtisodiy samaradorlikni oshirishda strategik boshqaruv va innovatsion faoliyat muhim o'rin tutishini ko'rsatgan. Uning nazariyasiga ko'ra, mamlakatning iqtisodiy o'sishi bevosita tadbirkorlik subyektlarining bozor sharoitiga moslashuvchanligi va samarali boshqaruv strategiyalariga bog'liq [11].

Kichik biznesning iqtisodiyotdagi roli haqida D.Birch “Ish o'rinlari yaratish jarayoni” asarida tadqiqot olib borgan. U kichik va o'rta korxonalar tomonidan yaratilayotgan ish o'rinlari iqtisodiy barqarorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatishini isbotlab bergan [12].

Rossiyalik tadqiqotchi Yunusova Razilya o'z izlashnislari davomida tadbirkorlikni rivojlantirishda rejalashtirish muhim omillardan ekanligini aytib o'tgan. U buni quyidagicha ta'kidlaydi: “Tadbirkorlikni rivojlantirishni rejalashtirish har qanday dinamik tizim kabi ekvifinal xususiyatga ega ekanligi isbotlangan. Uning samaradorligini oshirish ekvifinal rejalashtirishning asosiy funksiyasini amalga oshirishni talab qiladi. Bu esa tizimning boshlang'ich holati va tashqi muhit ta'sirlaridan qat'i nazar, rivojlanishning maqsadli ko'rsatkichlariga erishish variantlarini shakllantirishni anglatadi. Shu bilan birga, tranzit xarakterga ega bo'lgan mavjud cheklovlarni bartaraf etish sharti asosida ekvifinal tamoyillarni qo'llash zarur bo'ladi” [13].

Mahalliy olimlarimizdan A.A.Mamatov, T.T.Jo'rayev, A.N.Erkayevlar tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning nazariy asoslarini o'rganib, bir qancha olimlarning tadqiqotlarini chuqur tahlil qilishgan. Ularning ta'kidlashicha: “Y.Shumpeterning xulosalariga ko'ra tadbirkor – innovator ixtirolar va yangiliklarni joriy etish o'rtasidagi

bog'lovchi bo'g'in hisoblangani holda, uning faoliyati iqtisodiy taraqqiyotning sifat jihatdan o'zgarishiga katta hissa qo'shadi" [14]. Bu olimlarimiz tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirishda innovatsiya va tadbirkorlikni o'zaro bog'lashgan.

Yana boshqa bir tadqiqotchilarimiz bo'lmish S.Salayev, M.Gulmanov, D.Saidov, J.Atayev, B.Tadjiyevlar tadbirkorlikni rivojlantirishdagi iqtisodiy samaradorlik – bu tadbirkorlik faoliyatini yaxshi rejalashtirishdan iborat deb hisoblashgan. Ularning fikricha, “Tadbirkorlik faoliyatini rnuvaffaqiyatli amalga oshirishning asosiy omillaridan biri – bu tadbirkorlik subyekti (korxonalar, tashkilot, firma) ichki rejalarining mukammalligi, sifat darajasi hisoblanadi. U o'z ichiga istiqboldagi maqsadlarni aniqlash va ularga erishish yo'llari hamda resurs ta'minotini oladi” [15].

Tadbirkorlikda iqtisodiy samaradorlikni oshirish har bir biznes subyekti uchun muhim vazifalardan biridir. Samaradorlik oshishi korxonalar faoliyatining barqarorligi, raqobatbardoshligi va daromadlarining ortishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, tadbirkorlik subyektlari resurslardan oqilona foydalanish, innovatsion texnologiyalarni joriy qilish va bozor talablariga moslashish orqali o'z iqtisodiy natijalarini yaxshilashga harakat qilishlari lozim.

I.Mazurova, N.Belozerova, T.Leonova, M.Podshivalova kabi olimlar iqtisodiy samaradorlik tushunchasi aniqroq ochib berishga harakat qilishgan. Ularning fikricha, “Samaradorlik – bu boshqaruv samaradorligi hisobalanadi. Iqtisodiy samaradorlikni yaxshiroq tushunish uchun “Iqtisodiy samara” va “iqtisodiy samaradorlik” tushunchalarini farqlash kerak. Iqtisodiy samara – bu pul qiymatidagi faoliyat natijasini tavsiflovchi mutlaq ko'rsatkich hisoblanadi. Iqtisodiy samaradorlik esa olingan samarani ushbu natijaga erishish uchun sarflangan xarajatlar yoki resurslar bilan taqqoslaydigan nisbiy ko'rsatkich hisoblanadi. Shunday qilib, iqtisodiy samaradorlik faoliyat natijasi va ushbu natijani olish uchun ishlab chiqarilgan (qo'llanilgan) xarajatlar (resurslar) o'rtasidagi bog'liqlikni aks ettiradi. Iqtisodiy samaradorlik natija va xarajatlar(resurslar)ning mutlaq xususiyatlari asosida hisoblangan nisbiy ko'rsatkichlar bilan ifodalanadi” [16].

Mahalliy olimlarimizdan bir bo'lmish A.Abdug'aniev fikricha, “Iqtisod fanlarida “samaradorlik” va “iqtisodiy samaradorlik” tushunchalari mavjud. Ular mamlakat, tarmoq, korxonalar, yo'nalishlar hamda ayrim mahsulotlar bo'yicha aniqlanishi mumkin. Iqtisodiy samaradorlik tushunchasi samaradorlik tushunchasiga nisbatan kengroq mazmunga ega. Iqtisodiy samaradorlik deganda bir yil davomida (ma'lum davrda) amalga oshirilgan tadbirlar bilan bog'liq bo'lgan xarajatlar, ular natijasida olingan sof foyda summasi bilan taqqoslanadi. Shunda sarflangan xarajatlar evaziga olingan sof foyda summasi qancha ko'p bo'lsa iqtisodiy samaradorlik darajasi shuncha oshgan hisoblanadi va aksincha. Samaradorlikni esa u yoki bu tadbirlarni, ishlarni, mahsulotlarni yetishtirish natijasida erishilgan yutuqlar ifodalaydi” [17].

Iqtisodchi olim I.Q.Rajabov fikricha, “Samaradorlik tushunchasi bu ishlab chiqarish jarayoni pirovard natijalarini o‘zida aks ettiruvchi iqtisodiy ko‘rsatkich sifatida tushunilishi lozim. Iqtisodiy samaradorlik mohiyati nafaqat ishlab chiqarish natijalari va xarajatlar o‘rtasidagi arifmetik raqamlar bilan, balki foydali natijalarga erishish yo‘lida xarajatlar miqdorini kamaytirish bilan bog‘liq bo‘lgan ishlab chiqarish, taqsimot va ayirboshlash munosabatlari orqali ifodalanadi. Ishlab chiqarish samaradorligi xarajatlar va natijalar o‘rtasidagi arifmetik nisbatgina bo‘lmasdan, balki ishlab chiqarish munosabatlarini aks ettiruvchi iqtisodiy atama...” [18] hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirish masalalarini o‘rganish uchun ilmiy-nazariy va empirik tahlil usullari qo‘llanildi. Tadqiqotning metodologik asoslari sifatida iqtisodiy rivojlanish nazariyalari, innovatsion iqtisodiyot yondashuvlari hamda raqobatbardoshlik va biznesni boshqarish tamoyillari asosida shakllangan ilmiy qarashlar o‘rganildi. Tadqiqot doirasida iqtisodiy samaradorlik tushunchasini aniqlash, uni oshirishga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilish hamda ilg‘or tajribalarni o‘rganish maqsad qilingan.

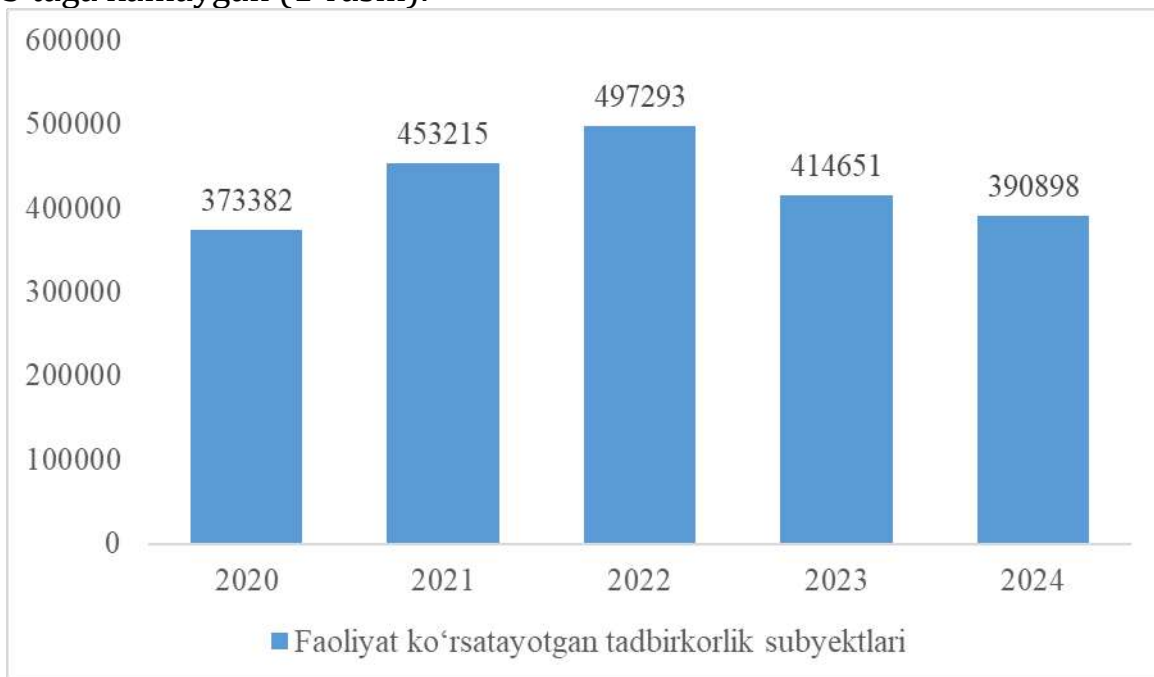
Tadqiqot jarayonida iqtisodiy samaradorlik va tadbirkorlik faoliyatining o‘zaro bog‘liqligi tizimli tahlil qilindi. Buning uchun iqtisodiy tahlil, statistik usullar, qiyosiy tahlil va ekspert baholari metodlari ishlatildi. Ma’lumotlar to‘plashda xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, davlat statistikasi va ilmiy tadqiqot materiallaridan foydalanildi. Shu bilan birga, iqtisodiy samaradorlikni oshirishga oid ilg‘or xalqaro tajribalar qiyosiy tahlil qilinib, ularning milliy sharoitga moslashish imkoniyatlari baholandi.

Tadqiqotda tadbirkorlik subyektlarining samaradorligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish uchun amaliy yondashuvlarga ham e’tibor qaratildi. Bu borada biznes strategiyalarini shakllantirish, moliyaviy boshqaruv, innovatsion yondashuvlar va raqobat muhitini baholash kabi muhim jihatlar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari asosida tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar

O‘zbekistonda tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishiga va aholi farovonligining oshishiga katta hissa qo‘shmoqda. So‘nggi yillarda tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida yangi biznes subyektlari soni ortib, kichik va o‘rta biznesning iqtisodiyotdagi ulushi sezilarli darajada kengaymoqda. Hukumat tomonidan yaratilayotgan qulay ishbilarmonlik muhitining natijasi sifatida ko‘plab yoshlar va ishbilarmonlar o‘z bizneslarini boshlashga intilmoqdalar. Biroq, so‘nggi 2 yilda tadbirkorlikning rivojlanishidagi ba’zi bir muammolar va tadbirkorlarning yetarlicha iqtisodiy samaradorlikka erishmaganligi natijasida tadbirkorlik subyektlari soni qisqarish holatlari kuzatilmoqda. 2024-yil 1-iyul holatiga nisbatan

O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlari soni bir yilda 23 753 taga kamaygan (1-rasm).

1-rasm. Faoliyat ko'rsatayotgan tadbirkorlik subyektlari, 2024-yil 1-iyul holatiga ko'ra, birlikda (yillar kesimida soni) [21]

Yuqoridagi rasmda berilgan ma'lumotlar asosida shuni aytishimiz mumkinki, O‘zbekistonda tadbirkorlik subyektlari soni yillar davomida o‘zgarib kelmoqda. 2020-yilda 373 382 ta tadbirkorlik subyekti faoliyat yuritgan bo‘lsa, 2021-yilda bu ko‘rsatkich 453 215 taga yetgan. 2022-yilda eng yuqori daraja – 497 293 ta qayd etilgan ammo 2023-yilda 414 651 taga tushgan. 2024-yil 1-iyul holatiga ko‘ra, respublikada faoliyat ko‘rsatayotgan tadbirkorlik subyektlari soni 390 898 tani tashkil etdi.

O‘zbekistonda yuqoridagi kabi tadbirkorlik subyektlari sonining kamayishini oldini olish va biznesni rivojlantirish maqsadida bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Hukumat kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash uchun imtiyozli kreditlar ajratish, soliq yuklamalarini kamaytirish va turli grant dasturlarini yo‘lga qo‘yishga e‘tibor qaratmoqda. Tadbirkorlar uchun davlat subsidiyalari ajratilib, biznes yuritish jarayonlari soddalashtirilmoqda. Elektron tijorat va raqamli xizmatlarni rivojlantirish orqali yangi imkoniyatlar yaratilmoqda. Shuningdek, eksport faoliyatini kengaytirish va ichki bozorda mahalliy mahsulotlarga talabni oshirish uchun maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda.

Bunday hollarda tadbirkorlik rivojlantirish va ularning iqtisodiy samaradorliklarini oshirishlari uchun keng imkoniyatlar yaratilib beriladi. Tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirish nazariy jihatdan bir necha omillar va tamoyillarga asoslanadi. Samaradorlik deganda resurslardan optimal foydalanish, xarajatlarni kamaytirish va ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish jarayonlarini samarali tashkil etish tushuniladi.

Iqtisodiy samaradorlikni oshirish esa tadbirkorlik subyektlarining daromadlarini ko‘paytirish, ularning bozor sharoitlariga moslashuvchanligini oshirish va investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan, tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirishda bir qancha tamoyillar mavjud. Tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirishdagi bu tamoyillar biznesning barqaror rivojlanishi va muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur. Ushbu tamoyillar tadbirkorlik subyektlariga raqobatbardosh bo‘lish, resurslardan samarali foydalanish va moliyaviy barqarorlikka erishishda yordam beradi.

Quyida tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirishdagi asosiy tamoyillar jadval shaklida keltirilgan (1-jadval):

1-jadval

Tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirishdagi asosiy tamoyillar

Tamoyil nomi	Mazmuni
<i>Innovatsion yondashuvlar</i>	Zamonaviy texnologiyalar va ilg‘or usullarni tadbirkorlikka tatbiq etish
<i>Raqobatbardoshlik</i>	Mahsulot va xizmatlar sifatini oshirish, bozor talablariga moslashish
<i>Moliyaviy barqarorlik</i>	Samarali investitsiya siyosati, kredit va grantlardan oqilona foydalanish
<i>Talab va taklif tahlili</i>	Bozorni o‘rganish va iste‘molchilar ehtiyojiga mos mahsulot ishlab chiqarish
<i>Huquqiy muhitni yaxshilash</i>	Tadbirkorlik uchun qulay qonunchilik bazasini yaratish
<i>Resurslardan samarali foydalanish</i>	Ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish va ekologik tamoyillarga rioya qilish
<i>Kadrlar salohiyatini oshirish</i>	Malakali mutaxassislarni tayyorlash va doimiy ravishda ularning bilimini oshirish
<i>Eksport salohiyatini oshirish</i>	Ichki va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish
<i>Davlat qo‘llab-quvvatlashi</i>	Imtiyozlar, soliq yengilliklari va tadbirkorlik muhitini yaxshilash
<i>Raqamli texnologiyalarni joriy etish</i>	Elektron tijorat, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlaridan foydalanish

Hozirgi kunda O‘zbekistonda yuqoridagi jadvalda keltirilgan tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirish bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Innovatsion yondashuvlar biznes rivojida katta ahamiyat kasb etib, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali ishlab

chiqarish hajmi ortmoqda. Masalan, IT va texnologik startaplar sonining oshishi, qishloq xo‘jaligida dron texnologiyalaridan foydalanish hosildorlikni oshirishga xizmat qilmoqda. Bunday innovatsiyalar mahsulot va xizmatlarning raqobatbardoshligini ta‘minlaydi, bu esa o‘z navbatida mahalliy tovarlarning xalqaro bozorga chiqishiga imkon yaratadi. To‘qimachilik va charm mahsulotlarining eksporti ortib borayotgani ham shuni tasdiqlaydi.

Tadbirkorlikning moliyaviy barqarorligini ta‘minlash maqsadida davlat tomonidan imtiyozli kreditlar ajratilmoqda. 2024-yilda kichik biznes subyektlariga ajratilgan kredit mablag‘lari evaziga yangi ish o‘rinlari yaratildi. Moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash uchun tadbirkorlar bozor talabini tahlil qilib, mahsulot va xizmatlarini iste‘molchilar ehtiyojiga moslashtirishga intilmoqda. Ekologik toza mahsulotlarga bo‘lgan talabning oshishi mahalliy ishlab chiqaruvchilarga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Bu esa iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Tadbirkorlikning samarali rivojlanishi uchun qulay huquqiy muhit yaratish muhim hisoblanadi. Hukumat tomonidan litsenziyalash jarayonining soddalashtirilishi va elektron ro‘yxatdan o‘tish tizimining joriy etilishi natijasida minglab yangi tadbirkorlik subyektlari tashkil etildi. Ishlab chiqarish jarayonlarida resurslardan samarali foydalanish esa iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Xususan, energiya tejamkor texnologiyalarning joriy etilishi tadbirkorlarning xarajatlarini kamaytirib, ularning foyda olish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Biznes muhitini yaxshilash uchun kadrlar salohiyatini oshirish ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. 2024-yilda O‘zbekistonda minglab tadbirkorlar malaka oshirish dasturlarida ishtirok etdi. Shuningdek, eksport hajmining ortishi bilan xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlari kengaymoqda. Ayniqsa, avtomobil sanoati va elektrotexnika mahsulotlari eksportining oshishi mamlakat iqtisodiyotiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Davlat tomonidan tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida ajratilayotgan subsidiya va grantlar yangi biznes loyihalarining paydo bo‘lishiga turtki bermoqda. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali biznes yuritish jarayonlari soddalashtirilmoqda. Elektron tijoratning jadal rivojlanishi natijasida mahalliy ishlab chiqaruvchilar global bozorda o‘z o‘rnini topmoqda.

Shunday qilib, O‘zbekistonda tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar biznes muhitini yaxshilash, investitsiyalarni jalb qilish va xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Innovatsiyalar, moliyaviy barqarorlik, resurslardan oqilona foydalanish va raqamli texnologiyalarni joriy etish mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga turtki bo‘layotgan muhim omillar hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, tadbirkorlikni rivojlantirish va uning iqtisodiy samaradorligini oshirish mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishi

va raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim rol o’ynaydi. Tadbirkorlik subyektlari samarali faoliyat yuritishi uchun qulay biznes muhitining yaratilishi, innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi, moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish va davlat tomonidan qo’llab-quvvatlash mexanizmlarining samaradorligi muhim omillar hisoblanadi. Shu jihatdan, tadbirkorlikni rivojlantirish jarayonida iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo’yicha quyidagi takliflar ilgari suriladi.

Birinchidan, biznes muhitini yaxshilash va tadbirkorlik faoliyatini qo’llab-quvvatlash uchun institutsional islohotlarni chuqurlashtirish zarur. Buning uchun tadbirkorlik subyektlariga nisbatan ma’muriy to’siqlarni kamaytirish, ruxsatnomalar va litsenziyalash jarayonlarini soddalashtirish, shuningdek, soliq tizimini yanada optimallashtirish lozim. Bu esa biznes yuritish sharoitlarini yaxshilab, kichik va o’rta biznesning rivojlanishiga keng yo’l ochadi.

Ikkinchidan, moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni ta’minlash va tadbirkorlik subyektlarining investitsiyalarga bo’lgan imkoniyatlarini kengaytirish muhim. Shu bois tijorat banklari, investitsiya jamg’armalari va davlat tomonidan qo’llab-quvvatlash mexanizmlari orqali tadbirkorlar uchun uzoq muddatli va imtiyozli kreditlar ajratish tizimini yanada rivojlantirish lozim. Bundan tashqari, venchur kapital va xususiy investitsiyalarni jalb qilish bo’yicha aniq strategiyalar ishlab chiqilishi zarur.

Uchinchidan, innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish va zamonaviy texnologiyalarni biznes jarayonlariga joriy etish talab etiladi. Raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish va sun’iy intellekt kabi ilg’or texnologiyalardan foydalanish tadbirkorlikning samaradorligini oshirish bilan birga, uning global bozorlarda raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, startap ekotizimini rivojlantirish, ilm-fan va ishlab chiqarish o’rtasidagi integratsiyani kuchaytirish hamda innovatsion klasterlarni shakllantirishga alohida e’tibor qaratish kerak.

To’rtinchidan, tadbirkorlikni rivojlantirishda inson kapitalining o’rni juda katta. Shuning uchun tadbirkorlik sohasida malakali kadrlarni tayyorlash, bilim va ko’nikmalarni oshirishga qaratilgan dasturlarni amalga oshirish zarur. Bu borada oliy ta’lim muassasalari va biznes sektori o’rtasidagi hamkorlikni kengaytirish, amaliy o’quv dasturlarini joriy etish va tadbirkorlikni qo’llab-quvvatlovchi maxsus inkubatorlar va akselerator markazlarini tashkil etish lozim.

Beshinchidan, eksport salohiyatini oshirish orqali tadbirkorlikning xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Bu maqsadda eksportni rag’batlantirish bo’yicha qo’shimcha imtiyozlar yaratish, logistika infratuzilmasini rivojlantirish va tadbirkorlarning xalqaro standartlarga mos mahsulotlar ishlab chiqarishiga ko’mak berish muhim.

Umumiy qilib aytganda, tadbirkorlikni rivojlantirish va uning iqtisodiy samaradorligini oshirish kompleks yondashuvni talab qiladi. Yuqorida keltirilgan takliflarni amalga oshirish orqali biznes subyektlarining

samaradorligini oshirish, investitsion muhitni yaxshilash va iqtisodiy o‘shir sur‘atlarini tezlashtirish mumkin. Natijada, mamlakatda tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishi barqaror iqtisodiy taraqqiyot va ijtimoiy farovonlikning oshishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 30-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan tadbirkor” faxriy unvonini ta‘sis etish to‘g‘risida”gi O‘RQ-952-sonli Qonuni
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 7-martdagi “Xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlashga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-96-sonli Qarori
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 14-fevraldagi “Yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish va bandligini ta‘minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-62-sonli Qarori
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 14-fevraldagi “Aholini tadbirkorlikka jalb qilish va bandligini ta‘minlash uchun moliyaviy yordamlar ajratish tizimini takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-64-sonli Qarori
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 27- dekabrdaagi “Tadbirkorlar uchun teng sharoitlar va adolatli raqobat muhitini ta‘minlash bo‘yicha navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-229-sonli Farmoni
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-noyabrdaagi “Tadbirkorlar huquqlari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-184-sonli Farmoni
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdaagi “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-sonli Farmoni
8. Smith A. The Wealth of Nations. – London: W. Strahan and T. Cadell, 1776. – 456 pages.
9. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. – London: John Murray, 1817. – 350 pages.
10. Schumpeter J. The Theory of Economic Development. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934. – 320 pages.
11. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1990. – 540 pages.
12. Birch D. The Job Generation Process. – Cambridge, MA: MIT Program on Neighborhood and Regional Change, 1979. – 275 pages.
13. Юнусова Р.Ф. Эквивиальное планирование развития предпринимательства // Ученой степени кандидата экономических наук ... дис. Автореферати: 08.00.05 - Экономика и управление народным хозяйством (экономика предпринимательства), 2013 й, 24 б.
14. Mamatov A.A., Jo‘rayev T.T., Erkayev A.N. Innovasion iqtisodiyot. –T.: 2019, 456 bet.

15. Salayev S., Gulmanov M., Saidov D., Atayev J., Tadjiyev B. Tadbirkorlik faoliyatini rejalashtirish asoslari. O‘quv qo‘llanma. - T.: “Tafakkur Bo‘stoni”, 2014. -288 b.

16. Мазурова И.И., Белозерова Н.П., Леонова Т.М., Подшивалова М.М. Анализ эффективности деятельности предприятия: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2012. – 113 с.

17. Abdug‘aniev A. Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti. – T.: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot Jamg‘armasi. 2004, 26-bet.

18. Rajabov I. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida agrosurslar bozori muvozanati va ishlab chiqarishning samaradorligi. Dis. iqtisod fanlari doktori. T. 2006 y, 11-bet

19. <http://www.lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi qonunlari bazasi sayti

20. <https://www.imv.uz> – Iqtisodiyot va moliya vazirligi sayti

21. <http://www.stat.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi sayti

22. <https://edcom.uz/> – “Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi” Aksiyadorlik Jamiyati sayti

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz